

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ: ВИТОКИ, РОЗВИТОК, ПРОБЛЕМИ, ПРОЦЕСИ

Надія Постригач, Олег Черевко

Визначення актуальності проблеми. Розвиток освітніх систем зумовлений внутрішніми чинниками, національними традиціями, чинниками історичного та економічного розвитку окремих країн і зовнішніми чинниками, пов'язаними зі світовою спільнотою. Як зазначає Л. Пуховська, "...за наявності спільних тенденцій в усвідомленні значення освіти в різних країнах виявляють свої національні традиції. Французьке суспільство, наприклад, традиційно прихильне до інтелектуалізації освіти як фундаменту культури людини. У США, навпаки, значення освіти розглядається через призму прагматизму". Дослідниця зауважує, що є раціональним висновок зарубіжних дослідників Б. Холмса і М. Макліна про наявність чотирьох традицій, які покладені в основу розуміння змісту освіти в різних європейських країнах. Енциклопедизм Франція базується на уявленні, що зміст освіти повинен охоплювати всі людські знання. Екзистенціалізм Англія закладає в основу змісту освіти сім ліберальних мистецтв – квадживіум (музику, астрономію, геометрію, арифметику) і тривіум (граматику, риторику, філософію або логіку). Політехнізм країни Східної Європи поєднує енциклопедичну орієнтацію з акцентом на зв'язках між освітою і продуктивним життям суспільства. Прагматизм США концентрується на знаннях, які необхідні молодій людині для вирішення реальних життєвих проблем у демократичному суспільстві [8, с. 8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналізуючи динаміку наукової та суспільної думки щодо головних тенденцій розвитку європейської університетської освіти, слід назвати дослідження вітчизняних учених А. Алексюка, А. Лігоцького, В. Зубка, К. Корсака, В. Козакова, С. Романової, Н. Бідюк, О. Матвієнко, вагомі розробки А. Сбруєвої, Г. Артемчука, Т. Фінікова, О. Навроцького, О. Сидоренка, В. Шейко, Б. Головка, І. Шемприх, І. Фегерлина і Б. Шестедт. Сучасні питання розвитку вищої освіти продовжують розробляти українські та зарубіжні компаративісти – Р. Беланова, Н. Воскресенська, Г. Єгоров, О. Михайличенко, В. Пронников, І. Тараненко, О. Третьак, Т. Дай, Т. Кайго,

А. Келлі, К. Лайсвуд, Д. Лоутон, Т. Моу, С. Парсонс, Д. Харгривз, Дж. Чаб та ін.

Однак відсутність цілісного дослідження в Україні та країнах пострадянського простору щодо античних та новітніх тенденцій, а також витоків розвитку європейської університетської освіти стала поштовхом для нашого дослідження.

Формулювання цілей статті. Ставили за мету проаналізувати витoki та особливості розвитку європейського університету на теренах Середземномор'я у ретроспективному аспекті; обґрунтувати сучасні та перспективні тенденції розвитку європейського університету від античності до сьогодення.

Виклад основного матеріалу. Найстарішими університетами Середземномор'я вважають Аль-Карауїн, Марокканський університет (859), Аль-Азхар, Каїрський університет (Єгипет, 988), університет у Болоньї (Італія, 1088), Оксфордський університет (Англія, 1096) і Паризький університет (Париж, 1150). У VII столітті Аристотелевська система зіткнулася з арабською культурою та інтелектуальним осмосом між Заходом і Сходом, християнством та ісламом, зумовлених вигідним обміном науковим й філософським знанням. Сирійці, учні греків, навчили арабів цінувати класику і берегти стародавню науку. На Сході абасидські халіфи створили процвітаючу традицію з багатими університетськими бібліотеками в Багдаді, на Заході Кордовським Халіфатом була поширена грецька педагогічна думка [9, р. 94].

У XII–XIII ст. середньовічні міста, центри цивілізованого світу, відчували нестачу фахівців у галузі медицини та права. Потреба європейської цивілізації у передачі і розвитку культурної спадщини античної цивілізації стала очевидною. У результаті хрестових походів Захід відкрив для себе інтелектуальні скарби Сходу. Там, де контакти були більш стійкими, зокрема в Іспанії та Італії, з'явилися передумови для створення університетів, де шляхом суперечок та роздумів формувалася загальна культура, без якої була б неможлива ідея політичного суспільного простору Європи [7, с. 43].

Від Індії до Єгипту та Іспанії мусульманська імперія поєднує елементи елліністичної і перської цивілізації з індійською культурою. У XII–XIII ст. хрестові походи, турецькі та монгольські експансії спричинили політичне та військове послаблення великих халіфатів та передачу культурних традицій до латинських народів. Арабська філософія Авіценни (Avicenna) і Аверроеса (Averroës) порівняла Аристотеля з Кораном і створила свої власні уявлення про Всесвіт. Християнські вчені переклали основні філософські та наукові твори з арабської на латинську, а в Толедо (Іспанія) і на Сицилії (Італія)

дізналися про арабів і євреїв, зустрівшись на конференціях. "*Universitas magistrorum et scholarium*", Асоціація студентів у Болоньї і професорів у Парижі, є однією з найбільш значимих ознак вищої освіти XI і XII ст. Студенти, більшою мірою, ніж професори, отримали незалежність від муніципалітетів, апелюючи до Святого папського престолу за справедливість. Архідиякон Болоньї отримав право присуджувати ліцензії. Крім того, при Паризькому університеті, офіційно визнаному королем Франції, здійснення юрисдикції було покладено на представника Єпископа – "канцлера". Досить часто університети зверталися до Папи відстоювати їхні права, іноді привілеї, щодо місцевої влади [9, р. 95–96].

Університет є особливим просторово-тимчасовим освітнім континуумом, який виник в епоху європейського середньовіччя, що став продуктом й досягненням європейської цивілізації, культурним символом з його "тимчасовим й транснаціональним сенсом" [7, с. 42–56]. Університет у континуумі дає змогу виявити історичний механізм формування ціннісних пріоритетів при його неабсолютному характері й хронологічній нерівномірності прояву, котрий був названий "аксіологічними гойдалками" (Н. Ладижець), "амплітуда коливань яких помітно зростатиме, відображаючи збільшення кількості ціннісних орієнтацій університету у процесі його еволюції. Крайні точки будуть символізувати абсолютизацію або дослідження, або навчання" (модель Гумбольдта – модель Ньюмена) [6].

Н. Ладижець зазначає, що "університетська освіта, яка пройшла етап інституціоналізації у XII ст., лише до середини XIX століття набуває розвиненої форми теоретичної рефлексії, реалізованої в аналізі ідеї як сукупності уявлень про основоположні цінності, цілі і межі функціональності освітнього підрозділу" [6, с. 6].

В епоху Відродження університети втратили роль провідних інтелектуальних центрів Європи. Формування антропоцентричної ціннісної системи призвело до переважання в університетській освіті гуманітарних наук на шкоду наукам природничим, що зумовило виникнення нових дослідницьких центрів – наукових академій. У Новий час університети стають щораз більше "державою в державі", завдяки чому зберігають своє цивілізоване покликання (культурне, ідеологічне й наукове), яке набуває наднаціонального характеру [7, с. 44–45]. Концепцію університету, яка стала перехідним явищем від моделі середньовічного університету до університету класичного, створив Я.-А. Коменський. Університет (за Я.-А. Коменським) є самокерованою корпорацією, яка перебуває на службі суспільства. Університет набуває

рис не стільки науково-освітнього закладу, скільки винятково наукового [5].

Злети і падіння, які були характерні для Європи XIX століття, зумовили моделі англійських, німецьких та шотландських університетів: англійська – більше стосується якості викладання і взаємин учитель–учень; німецька – орієнтована на знання і науку, університет повинен був слугувати професійним потребам суспільства (цю ідею використовують в університетах Падуї та Болоньї).

З історії становлення університетської освіти нам відомі дві основні його моделі: В. фон Гумбольта (1809) і Дж. Генрі Ньюмана (1873). У 1810 році Карл Вільгельм фон Гумбольдт заснував університет Берліна як місце для вивчення класичної культури, переслідуючи ідеал інтегральної, гуманістичної і гармонійної освіти (*Bildung*) внутрішньої істоти. Вчителі насолоджувалися свободою викладання і присвятили себе навчанню та гуманітарній освіті.

Інша ситуація простежувалась в університетах Північної Європи, які були повністю поглинуті новою ерою. Шотландські університети відкрилися більше для промислової революції, продукування інженерів і вчених, зосередившись на науці і викладанні, взявши певною мірою за основу німецький меритократичний підхід. Отже, університетська модель Гумбольта характеризувалась єдністю навчання й наукових досліджень. Дж. Г. Ньюман вважав, що університет – “це ...школа різноманітного знання, куди входять викладачі й студенти звідусіль... Університет за своєю суттю є місцем для спілкування й обміну думками, засобами особистісного спілкування на всій обширній території країни” [4, с. 36–45].

У 1896 році Звіт Aberdare про англійські університети визначав зміну у сприйнятті вищої освіти, зокрема, що важливо адаптувати університетські курси до умов країни й зробити їх більш практичними, що означало приділяти належну увагу комерційному і професійному життю нації, на користь кар'єри випускників університетів. Оксфорд і Кембридж вважали вежами знання і вченості. Знання, увага і взаємодія між людьми є характерними рисами британських університетів, до яких додаються благородство духу та освітній характер. Ньюмен доопрацював цю модель, акцентуючи на значенні естетичних міркувань та вихованні почуттів. В Англії, Німеччині та Шотландії пріоритет надавали таким цілям, як розвиток сучасних знань та необхідності правильних академічних відповідей на соціальні вимоги держави. Дуалізм був чітко окреслений між індивідуальними і соціальними потребами для зростання [9, р. 97].

Упродовж 1950–1960-х років ХХ ст. потужне економічне зростання невдовзі перетворило університети у масові установи. Збільшення кількості студентів привело до оновлення університетської структури і системи, які вже не могли задовольняти вищезазначені вимоги. Збільшення кількості курсів зумовило збільшення очікувань і попиту на більший професіоналізм не як виклик, а як обов'язок університетів, щоб “залатати” розрив між теоретичною освітою і місцем праці, визначити неперервні курси для підготовки та використання людських ресурсів.

Об'єднавчі процеси у галузі освіти розпочалися ще у 70-х роках ХХ ст. Найпершим документом є Велика Хартія університетів, підписана 18 вересня 1988 р. під час урочистостей, присвячених 900-річчю Болонського університету, який вважають альма-матір'ю європейської вищої школи, ректорами 430 університетів [3, с.11].

Університет кінця ХХ століття – це простір, в якому створюються умови для виживання людини у сучасному непередбачуваному світі. Р. Барнетт зазначає, що “підготовка людини до життя у цьому світі є частиною виклику, кинутого університету”. “Спровокувати невизначеність у мізках та бутті студентів й навчити їх плідно жити з нею” – такою є місія університетської освіти... Сьогодні університет покликаний не тільки примножувати схеми розуміння світу, але й навчати більш-менш комфортного життя в умовах радикальної невизначеності, яка виникає не без його допомоги та зусиль...” [2].

Приблизно в 1990-х роках ХХ ст. в академічних колах поширилася ідея про те, що ті, хто викладає в університеті, повинні вести курси та дослідження, без яких вони ризикують залишитися в тупику щодо теорій, які були розроблені і відкрили нові горизонти знання. У 1997 р. під егідою Ради Європи та ЮНЕСКО було розроблено і прийнято Лісабонську конвенцію про визнання кваліфікацій, що належать до вищої освіти Європи. Цей документ став основою для формування згодом основних принципів Болонської декларації. Зокрема, Лісабонська угода декларує наявність і цінність різноманітних освітніх систем і ставить за мету створення умов, за якими більшість людей, скориставшись усіма цінностями і здобутками національних систем освіти і науки, зможе бути мобільною на європейському ринку праці. Окрім Великої Хартії та Лісабонської конвенції, важливим етапом, що передував офіційному початку Болонського процесу, є ухвалення Сорбонської декларації про гармонізацію архітектури європейської системи вищої освіти у Парижі 25 травня 1998 р. Цей документ конкретно визначає механізми побудови єдиного освітнього простору на території Європи, зокрема, забезпечення прозорості, легкості й зрозумілості дипломів завдяки впровадженню двоступеневої вищої

освіти (бакалаврат і магістратура), використання системи кредитів (ECTS) та ін. [3, с.11].

Головними завданнями офіційних зустрічей (Прага, 2001; Саламанка, 2001; Берлін, 2003; Берген, 2005) було проаналізувати здобутки та розробити плани подальших дій щодо досягнення шести цілей, зазначених у Болонській декларації, а саме: забезпечення двоступеневої вищої освіти за моделлю 3+2 роки з уніфікованою назвою дипломів “бакалавр” і “магістр”; узгодження змісту та обсягу роботи студентів завдяки впровадженню кредитно-модульної системи навчання, відображення відповідних результатів у додатках до дипломів; розширення освітніх і наукових обмінів, тобто забезпечення мобільності студентів, викладачів, науковців; модернізація підходів до забезпечення та діагностики якості навчання; забезпечення працевлаштування всіх випускників вищих навчальних закладів завдяки полегшенню доступу до європейського ринку праці; підвищення привабливості європейської вищої освіти для студентів з інших країн світу [3, с. 12].

Наприкінці II тисячоліття європейські університети перебувають у процесі реалізації пропозицій Болонської декларації (1999), а також спроби до відкриття національних кордонів академічної культури. Слід мати на увазі, що метою Болонської декларації є європейський рух, який внаслідок мобільності у рамках програми Еразмус (Erasmus) вже розпочав зміцнювати почуття “європейськості”, що зблизило народи Європейської спільноти [9, р. 97].

За період 1970–1980-х років XX ст. ці обміни охоплювали вивчення місцевої мови, участь в університетських лекціях, спільне дозвілля, відвідування місць особливого культурного значення, а також створення дружніх відносин між європейською молоддю, без європейських розмежувань на Схід чи Захід. Угоди між освітніми системами центральних урядів запровадили оперативний принцип зближення народів, починаючи з молодіжної освіти, відповідно до політики миру, захисту свободи і демократії.

Болонська декларація (1999) надає різноманітностям культури, мови і систем вищої освіти в різних країнах фундаментального значення. Університети виконують центральну роль у Європі знань посередництвом наукових досліджень, викладання та інновацій (Європейські Ради в Стокгольмі, 2001, і Барселоні, 2002). Демократичними принципами в реалізації стратегії є принципи пропорційності і субсидіарності, а основним чинником лісабонського методу для розширення європейської науки є порівняльне оцінювання, тестування, дослідження політики (Європейська Комісія, 2002) [9, р. 98].

В. Бакиров зазначає, що конструктивно-активна стратегія адаптації університетів до умов постіндустріального світу з його шаленими швидкостями полягає у реалізації функції цілеспрямованого цивілізаційного розвитку – здійснювати підготовку фахівців, які не тільки вміють щось робити, а й здатні відповідально й стратегічно дбати і думати про майбутнє, тобто навчати й виховувати не просто суб'єктів системи соціальних зв'язків, а людей, здатних жити і діяти в історичному вимірі суспільного життя. Адже університети завжди були своєрідними механізмами цивілізаційної трансформації, як такі точки соціуму, де водночас співіснують і тісно взаємодіють минуле, сучасне і майбутнє [1].

Висновки. Отже, ретроспективний аналіз становлення і розвитку європейського університету засвідчив, що європейська університетська освіта протягом століть адаптувалася до мінливих умов постіндустріального світу і стала цивілізаційним трансформатором соціуму, покликаною здійснювати професійну підготовку відповідальних, компетентних, професійно ідентичних, культурно чутливих та обізнаних фахівців, здатних навчати та виховувати молоді покоління. Перспективи подальших наукових розвідок у цьому напрямі вбачаємо у дослідженні становлення та розвитку педагогічної освіти в структурі університетів країн Євро-Середземноморського регіону.

-
1. Бакиров В. Університети в пошуках нової стратегії // http://universitates.univer.kharkov.ua/arhiv/2003_1/bakirov/bakirov.html.
 2. Барнетт Р. Осмысление университета. Образование в современной культуре / Под ред. М. А. Гусаковского. – Мн.: Пропилей, 2001. – 128 с.
 3. Болонський процес: перспективи розвитку вищої освіти України // Матеріали VII Міжнар. наук. конф. “Модернізація вищої освіти України в умовах Болонського процесу: аналіз вітчизняного досвіду і перспективи розвитку”, м. Одеса, 29–31 трав. 2007 р. і VIII Міжнар. наук. конф. “Стан і перспективи розвитку вітчизняної системи вищої освіти в контексті Болонського процесу”, м. Судак (Автономна Республіка Крим), 13–16 верес. 2007 р. — К.: ДП “Видавничий дім “Персонал”, 2008. — 368 с.
 4. Захаров И. В., Ляхович Е. С. Джон Ньюмен и его модель идеального университета // Alma mater. – 1993. – № 1. – С. 36–45.
 5. Коменский Я. А. Пансофическая школа, то есть школа всеобщей мудрости // Избр. пед. соч.: В 2 т. – М.: Педагогика, 1982. – Т. 2.

6. Ладыжец Н. С. Университетское образование: идеалы, цели, ценностные ориентации: Монография. – Ижевск, 1992. – 236 с.
7. Повзун В.Д. Миссия университета как аксиологический феномен // www.orenport.ru/axiology/docs/19/17.pdf.
8. Пуховська Л. П. Професійна підготовка вчителів у Західній Європі: спільність і розбіжності: Монографія. – К.: Вища шк., 1997. – 179 с.
9. Chistolini S. The birth of 'Citizenship and education' in Italian schools: a new wall of competences or transition to intercultural education // http://www.um.edu.mt/data/assets/pdf_file/0005/89843/09_2_chistolini.pdf

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ: ВИТОКИ, РОЗВИТОК, ПРОБЛЕМИ, ПРОЦЕСИ

Надія Постригач, Олег Черевко

Головну увагу зосереджено на вивченні умов навчання в Європі та майбутньому середземноморської системи вищої освіти. Епоха компетентностей знаходить ґрунт у прагматичному розумі, а розбудова європейського громадянства спрямовується у води великого Середземномор'я, колиски древніх цивілізацій. Європа знань є нагальною потребою, а не тільки комп'ютеризованим гаслом.

Ключові слова: європейська університетська освіта, моделі університету, концепція університету, процес неперервності, розвиток.

EUROPEAN UNIVERSITY: ORIGINS, DEVELOPMENT, PROBLEMS, PROCESSES

Nadiia Postryhach, Oleh Cherevko

The article outlines the analytical point of view on the conditions of education in Europe and the future of Mediterranean system of higher education. The era of competencies finds fertile ground in a pragmatic mind, while the construction of European citizenship navigates in the waters of the great Mediterranean Sea, cradle of ancient civilizations. A Europe of knowledge is an urgency, not just a computerized slogan.

Key words: European university education, university model, university conception, the process of continuity, development.